

ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА ГЛОБАЛІСТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ У СВІТЛІ АНАЛІЗУ КЛАСИФІКАЦІЙ КРАЇН СВІТУ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 50(3), с. 36–41

Розв'язання більшості глобальних проблем людства тісно залежить від трансформації світової економічної системи, рівномірності її розвитку, справедливості розподілу матеріальних та культурних цінностей. Рівень об'єктивної обізнаності населення планети з основними класифікаціями країн світу, типологічними характеристиками глобалістичної свідомості є вагомим чинником подолання диспропорцій глобального розвитку.

Незважаючи на істотну міжнародну допомогу, яка надається країнам, що розвиваються, на сьогодні спостерігається слабкість їх науково-технічного поступу, поглиблення фінансових дисбалансів, посилення відставання за рівнем розвитку економіки від розвинених держав, що свідчить про тривалу відсутність глобальної соціально-економічної рівноваги. У світі все ще зберігається постколоніальна залежність, крайня бідність, продовжує посилюватися контрастна різниця між статками найбагатших сімей планети та доходами решти населення світу. Розв'язання усіх цих проблем значною мірою залежить від рівня розвитку економічної складової глобалістичної свідомості людства як одного з найважливіших чинників глобальної політики, чим зумовлена чимала актуальність дослідження її сутності, типології й особливостей трансформації. Першочерговий інтерес викликає типологія глобалістичної свідомості в контексті дослідження сучасних класифікацій країн, які цілком доступно проливають світло на картину світової соціально-економічної несправедливості.

На вивченні особливостей становлення планетарної свідомості людства зосередилися О. Бабкіна, Д. Беттельгейзе, В. Горбатенко, Є. Зеленов та інші дослідники [1; 2; 6, 107–108; 7, 218–220]. Класифікації країн світу

досліджували В. Козик, В. Поляков, П. Юхименко і багато інших вчених [4; 5, 23–32; 8]. Проте економічна складова глобалістичної свідомості в контексті аналізу сучасних класифікацій держав залишається недостатньо проаналізованою.

Проаналізуємо економічну складову глобалістичної свідомості в світлі аналізу класифікацій країн світу.

Під економічною складовою глобалістичної свідомості необхідно розуміти частину глобалістичної свідомості, що відображає ставлення до глобальних економічних проблем, зокрема, таких як значна диспропорційність економічного розвитку країн і регіонів, несправедливість розподілу світового багатства, бідність значної частини людства. Економічна складова глобалістичної свідомості є однією з найважливіших її підсистем, ступінь розвитку якої особливо впливає на формування екологічної, воєнно-політичної та інших складових глобалістичної свідомості, вступаючи з ними у багаторівневі відносини синергетичної взаємозалежності.

Господарська діяльність людини на всіх етапах історичного процесу майже завжди характеризувалася нерівномірністю як свого розвитку, так і розподілу виробленої продукції. Ще за далеких часів кам'яного віку з появою перших надлишків продуктів харчу-

вання з'являються перші вияви матеріальної диференціації суспільства, соціального виокремлення племінної верхівки, що починає концентрувати в свої руках більше ресурсів, ніж рядові члени племені. У міру розвитку господарської діяльності і збільшення надлишку продукту спостерігається посилення суспільного розшарування й різниці в доходах певних верств населення і країн. З часом нерівномірність політичного розвитку регіонів, економічних систем і воєнних технологій призводить до появи одного з найвідоміших виявів соціальної несправедливості світового масштабу — колоніалізму.

Колоніалізм (від лат. *colonia* — поселення) у класичному розумінні є пануванням найрозвиненіших країн (метрополій) над залежними від них і розташованими, як правило, поза їх межами країнами, територіями та їх населенням. Метою колонізаційної політики зазвичай був визиск економічних ресурсів підконтрольних територій, використання джерел дешевої сировини і робочої сили. Колоніальні завоювання виявилися досить вигідною справою, що активно підтримувалася заможними верствами метрополій, зацікавленими в отриманні додаткових прибутків. Найбільшого апогею експлуатаційна система колоніальної залежності досягла у ХІХ ст., коли більша частина території земної кулі була розподілена між найбільшими світовими імперіями. Площа колоніальних володінь найбільшої з них — Британської імперії налічувала понад 32 млн км, тоді як площа самої метрополії становила лише 309,8 тис. км (менше 1 %) [6, 266].

У ХХ ст. завдяки розгортанню антиколоніальних національно-визвольних рухів, зумовлених відсталістю, безправ'ям і злиденністю населення колоній, класичну світову колоніальну систему було зруйновано. Проте офіційне визнання політичного суверенітету підконтрольних територій зовсім не означало руйнування системи їх економічної залежності від колишніх метрополій. Власниками багатьох найбільш прибуткових підприємств регіонів, що розвиваються, нині залишаються нащадки колишніх колоністів, першочергово зацікавлених у вичерпанні природних

ресурсів та розширенні ринків збуту готової продукції. У більшості випадків міжнародна економічна експлуатація набрала ще більших обертів. Таким чином, на зміну світовій системі відкритого колоніального панування прийшла система неокolonіальної залежності, в основі якої лежить економічна експлуатація слабких країн більш розвиненими державами [3, 23–32; 6, 266; 8].

Значною мірою під впливом означених історичних процесів відбувається глобальне розшарування країн світу за рівнем соціально-економічного розвитку. Диспропорційність глобального розвитку чітко простежується на прикладі сучасних класифікацій держав, важливість інформованості суспільства щодо яких для повного розуміння картини світу дає підстави для набуття ступенем такої інформованості функції одного з критеріїв типологізації глобалістичної свідомості.

За ставленням до класифікації країн світу глобалістичну свідомість доцільно поділити на такі типи: 1) класифікаційно-нейтральний, який передбачає низький ступінь обізнаності щодо існуючих підходів до класифікації держав, байдуже ставлення до процесів глобального розвитку, що робить його найменш корисним з точки зору подолання нерівномірностей глобального розподілу; 2) класифікаційно-мотивуючий, якому властиве володіння неповними, фрагментарними знаннями щодо однієї з основних класифікацій країн, розроблених міжнародними організаціями, що поєднується з наявністю мотивації до подальшого пошуку знань з метою розуміння сучасних особливостей економічного розвитку світу; 3) класифікаційно-компетентний, який характеризується високим рівнем компетентності у питаннях сучасних класифікацій країн світу, запропонованих ООН, Світовим банком та МВФ, а також стійким інтересом і бажанням подальшого набуття нових знань щодо глобальних соціально-економічних процесів. Цей тип глобалістичної свідомості суспільства є найефективнішим у контексті сприяння подоланню тенденцій посилення світових диспропорцій, оскільки передбачає чітке розуміння людьми глобальної соціально-економічної

несправедливості з формуванням відповідних висновків щодо нагальної необхідності гармонізації глобального розвитку.

Імперативною ознакою класифікаційно-компетентного типу глобалістичної свідомості є обізнаність щодо класифікації, запропонованої Міжнародним валютним фондом. Офіційний сайт МВФ є надійним джерелом актуальних статистичних даних, що у відкритому доступі містить характеристики соціально-економічного розвитку переважної більшості країн світу в розрізі окремо взятої країни. З огляду на те, що серед дослідників немає єдності у поглядах щодо актуальних на сьогодні показників глобального економічного розвитку, зокрема, часток основних груп країн у світовому ВВП, обсягу їх ВВП на душу населення, ми спробували визначити ці показники на основі математичного аналізу даних МВФ. Результати оброблення статистичних даних за групами країн, виділених МВФ, наведено нижче.

Міжнародний валютний фонд зі 189 країн, що є його членами, вирізняє 37 розвинених держав та 152 країни, що розвиваються, і з ринком, що формується. До розвинених держав, за класифікацією МВФ, належать: 1) країни “Великої сімки” (США, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія та Канада) – найбільш економічно потужні країни, які, за нашими підрахунками, сукупно виробляють близько 45 % світового ВВП і мають груповий показник річного ВВП на душу населення близько 47 тис. дол.; 2) країни Єврозони – 16 європейських держав (Австрія, Бельгія, Греція, Естонія, Ірландія, Іспанія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Словаччина, Словенія та Фінляндія), на долю яких припадає майже 6 % ВВП світу, їх річний ВВП на душу населення становить 35 тис. дол.; 3) “інші розвинені країни” – 14 держав (Австралія, Гонконг, Данія, Ізраїль, Ісландія, Корея, Нова Зеландія, Норвегія, Сан-Марино, Сінгапур, Тайвань, Чеська Республіка, Швейцарія та Швеція), доля яких у світовому ВВП становить майже 9 %. Річний ВВП на душу населення цієї групи країн складає майже 42 тис. дол. [9].

Як видно, базовим критерієм класифікації розвинених країн, запропонованої МВФ, виступає традиційна належність до “Великої сімки” чи Єврозони. Група країн “Великої сімки” займає міцні лідируючі позиції як за сукупною часткою у світовому ВВП, так і за рівнем річного ВВП на душу населення, який є вищим на 5 тис. дол., ніж у групі “інші розвинені країни”, та на 12 тис. дол., порівняно з групою країн Єврозони. Зважаючи на те, що річний обсяг ВВП на душу населення, порівняно з іншими показниками розвитку економіки, найбільш чітко відображає рівень, темпи й відповідно перспективи економічного розвитку, країни “Великої сімки” доцільно вважати такими, що мають найвищі перспективи подальшого розвитку економічних систем.

Група країн Єврозони за обома показниками виявилася найменш економічно успішною поряд з двома іншими групами розвинених держав і за річним ВВП на душу населення поступається “іншим розвиненим країнам” на 7 тис. дол. Це дає підстави вважати “інші розвинені країни” більш економічно перспективними, порівняно з країнами Єврозони.

Згідно з класифікацією МВФ до 152 країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, належать такі групи держав [9]:

1) країни Співдружності Незалежних Держав, що охоплює 12 країн (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизька Республіка, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Україна та Узбекистан), частка яких у світовому ВВП коливається в межах 3,5 %. Річний ВВП на душу населення цієї групи країн становить 8,8 тис. дол.;

2) 29 країн Азії (Бангладеш, Бруней, Бутан, Вануату, В’єтнам, Індія, Індонезія, Камбоджа, Китай, Кірибаті, ЛНДР, Малайзія, Мальдіви, Маршаллові Острови, Мікронезія, Монголія, М’янма, Непал, Палау, Папуа-Нова Гвінея, Самоа, Соломонові Острови, Таїланд, Тимор-Лешті, Тонга, Тувалу, Шрі-Ланка, Фіджі, Філіппіни), на долю яких припадає майже 20 % світового ВВП. Груповий ВВП на душу населення на рік становить 4,3 тис. дол.;

3) 12 європейських країн (Албанія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Косово, КЮР Македонія, Польща, Румунія, Сербія, Туреччи-

на, Угорщина, Хорватія, Чорногорія), частка яких у світовому ВВП коливається у межах 2,5 %. Річний ВВП на душу населення цієї групи держав становить 10,9 тис. дол.;

4) 32 країни Латинської Америки і Карибського басейну (Антигуа і Барбуда, Аргентина, Багамські Острови, Барбадос, Беліз, Болівія, Бразилія, Венесуела, Гренада, Гватемала, Гайяна, Гаїті, Гондурас, Домініка, Домініканська Республіка, Еквадор, Колумбія, Коста-Ріка, Мексика, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Сальвадор, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадини, Суринам, Тринідад і Тобаго, Уругвай, Чилі, Ямайка), на долю яких припадає близько 7,5 % світового ВВП. Груповий ВВП на душу населення на рік складає 9,6 тис. дол.;

5) країни Близького Сходу, Північної Африки, Афганістан і Пакистан — всього 22 країни (Афганістан, Алжир, Бахрейн, Джибуті, Єгипет, Ємен, Ісламська Республіка Іран, Ірак, Йорданія, Катар, Кувейт, Ліван, Лівія, Мавританія, Марокко, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Пакистан, Саудівська Аравія, Сирія, Судан, Туніс), частка яких у ВВП світу є близько 4,5 %. Груповий ВВП на душу населення складає 5,4 тис. дол., що досягається переважно за рахунок країн — експортерів нафти;

6) країни Африки на південь від Сахари, до яких належать 45 держав (Ангола, Бенін, Ботсвана, Буркіна-Фасо, Бурунді, Габон, Гамбія, Гана, Гвінея, Гвінея-Бісау, Демократична Республіка Конго, Екваторіальна Гвінея, Еритрея, Ефіопія, Замбія і Зімбабве, Кабо-Верде, Камерун, Коморські Острови, Республіка Конго, Кот-д'Івуар, Кенія, Лесото, Ліберія, Мадагаскар, Малаві, Малі, Маврикій, Мозамбік, Намібія, Нігер, Нігерія, Південна Африка, Південний Судан, Руанда, Сан-Томе і Принсіпі, Сенегал, Сейшельські Острови, Сьєрра-Леоне, Свазіленд, Танзанія, Того, Уганда, Центрально-Африканська Республіка, Чад). На долю цих країн припадає близько 2 % ВВП світу. Річний ВВП на душу населення цієї групи країн є менше ніж 2 тис. дол.

Тож в основі наведеної класифікації країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, лежить географічна належність до певного

регіону чи історично утвореної групи держав (СНД). Найпотужнішою в економічному відношенні регіональною групою є країни Азії, які впевнено лідирують за показником сукупного ВВП. Проте, залежно від обсягу ВВП на душу населення, ця група держав має найнижчі показники порівняно з усіма іншими групами країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, крім країн Південної Африки.

Найвищий річний ВВП на душу населення спостерігається у групі європейських країн, які за цим показником перевищують досягнення групи держав Латинської Америки і Карибського басейну на 1,3 тис. дол. Це дає підстави вважати європейські держави найбільш перспективною групою країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, з точки зору майбутнього економічного розвитку. Після європейських держав, країн Латинської Америки і Карибського басейну виокремлені МВФ групи країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, за рівнем майбутніх економічних перспектив слід розташувати таким чином: СНД, країни Близького Сходу і Північної Африки, азіатські країни та група країн Африки, південніше Сахари, яка об'єднує переважно найбільш бідні країни світу з найнижчими показниками як частки світового ВВП, так і ВВП на душу населення. Останній з цих показників є сукупно у 5,8 разів меншим, ніж у групі країн з найвищим аналогічним показником.

У зв'язку з тим, що перелічені країни згруповані за географічною ознакою, а не за показниками розвитку економіки, спостерігається значна строкатість економічного розвитку окремих країн у межах одних і тих самих груп. Якщо Катар, який належить до групи країн Близького Сходу та Північної Африки за рівнем ВВП на душу населення, входить у трійку світових лідерів (понад 93 тис. дол.), то аналогічний показник Афганістану, що віднесений до тієї самої групи держав, є одним із найнижчих у світі (близько 650 дол.). При цьому річний ВВП на душу населення Екваторіальної Гвінеї, яка представляє найбільш бідну групу держав Південної Африки, становить майже 20 тис. дол., що на 9 тис. дол. перевищує аналогічний показник найрозвиненішої групи європейських

держав. Така класифікація не дає змоги чітко виокремити групи найбільш чи найменш економічно розвинених держав, оскільки істотна різниця економічних показників країн у середині однієї групи притаманна усім без винятку групам країн, що розвиваються, і з ринком, що формується, виділеним МВФ.

Світовий банк класифікує 213 країн світу залежно від показника ВВП на душу населення, поділяючи їх на три основні групи: країни з низьким доходом — до 1,045 дол. (30 країн), країни з середнім доходом — від 1,045 до 12 736 дол. (107 економік) та країни з високим доходом — понад 12 736 дол. (76 держав). Своєю чергою в групі країн з середнім доходом виділяється підгрупа країн з нижчим середнім доходом — до 4 125 дол. (51 країна) і підгрупа з вищим середнім доходом — понад 4 125 дол. (56 держав) [10].

Проте така типологія, незважаючи на чітку визначеність критерію, теж має свої недоліки, оскільки не дає можливості відобразити рівень розвитку країн за іншими не менш важливими характеристиками економічного розвитку, такими як ступінь модернізованості економічної системи, сприятливість інвестиційного клімату, рівень диференційованості галузей економіки, розвиток промисловості, зокрема її наукоємних галузей, частка ВВП, отриманого за рахунок видобутку й торгівлі енергоносіями тощо. Поза увагою залишаються і показники соціальної політики, такі як ступінь нерівномірності розподілу доходів між громадянами, матеріальна диференціація населення, питома вага дорослих людей, які мають освіту, доступність фахового медичного обслуговування тощо.

Організація Об'єднаних Націй залежно від рівня соціально-економічного розвитку поділяє країни на 3 групи: промислово розвинені, країни з перехідною ринковою економікою та країни, що розвиваються. До розвинених держав, які досягли найвищого рівня розвитку і сукупно виробляють більшу частину світового ВВП, ООН відносить країни “Великої сімки”, країни Західної Європи (крім Мальти, яка вважається країною, що розвивається), а також Австралію, Нову Зеландію та Ізраїль [3, 15–17].

Країни з перехідною економікою — це 28 держав, що переходять від планово-адміністративної до ринкової економіки і поділяються на: 1) “групу високорозвинених країн” (Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія), що демонструють активне економічне зростання; 2) “країни, що наближаються до групи високорозвинених”, які здійснили успішні економічні реформи (Болгарія, Румунія, країни Прибалтики); 3) 12 країн СНД та деякі держави на території колишньої Югославії, які ще не мають значних результатів реформування економічних систем та потребують продовження економічних реформ і стабілізації розвитку економіки [4].

Переважає більшість країн, що розвиваються, є колишніми колоніями і донедавна значно відставали за рівнем економічного розвитку від розвинених держав. До них належать: 1) нові індустріальні країни (Аргентина, Бразилія, Гонконг, Китай, Мексика, Республіка Корея, Сінгапур, Тайвань, Туреччина), частка промислової продукції у ВВП яких становить не менше ніж 30 %, питома вага готових виробів в експорті є не менше ніж 50 %, відмічається значний дохід на душу населення; 2) проміжна група країн, зокрема країни Близького Сходу, що характеризуються середнім рівнем розвитку, значною диференціацією галузей виробництва і верств населення; 3) найменш розвинені країни, які мають вузьку структуру виробництва, мізерний ВВП на душу населення, питома вага дорослого населення яких не перевищує 20 % і обробна промисловість становить не більше ніж 10 % у структурі ВВП. До цієї групи належить близько 50 країн Африки (Ангола, Ефіопія, Сомалі, Судан, Танзанія, Уганда, Чад тощо), Азії (Афганістан, Бангладеш, Непал, М'янма, Ємен, Лаос) та Латинської Америки (Гаїті) [3, 15–17; 4].

Наведена класифікація є достатньо умовною і базується не стільки на сучасних макроекономічних показниках, скільки на історичних традиціях і моделях суспільних відносин [3, 15–17]. Деякі країни, що розвиваються (Бермуди, Макао, Сінгапур та ін.), за рівнем ВВП на душу населення випереджають значну частину розвинених країн. Це дає підста-

ви вважати, що традиційна класифікація країн світу, розроблена ООН, потребує коригування з урахуванням світових економічних тенденцій сьогодення. Актуальною є необхідність віднесення частини нових індустріальних країн, що розвиваються, до категорії розвинених країн, перегляду складу їх підкатегорій.

Отже, жодна з наведених класифікацій в існуючому вигляді не є універсальною, а орієнтована лише на виконання конкретних відносно вузьких завдань, що стоять перед дослідником. Проте всі вони однозначно підтверджують різочу диспропорційність економічного розвитку країн і регіонів світу та потребують суспільного вивчення. Нагальна потреба у розв'язанні глобальних соціально-економічних проблем зумовлює високу перспективність здійснення подальших наукових досліджень економічної складової глобалістичної свідомості людства як важливого чинника досягнення справедливого світового порядку.



Література

1. Беттельгейзе Д. Д. Феномен планетарної свідомості: філософсько-антропологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.04 "Філософська антропологія, філософія культури" / Д. Д. Беттельгейзе. — Х., 2007. — 19 с.
2. Зеленов Є. А. Теоретико-методологічні основи планетарного виховання студентської молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец.

13.00.07 "Теорія та методика виховання" / Є. А. Зеленов. — Луганськ, 2009. — 44 с.

3. Міжнародна економіка: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [Ю. Г. Козак, Д. Г. Лук'яненко, Ю. Г. Макогон та ін.]; за ред. Ю. Г. Козака, Д. Г. Лук'яненка, Ю. В. Макогона. — [3-тє вид.]. — К.: Центр учбової л-ри, 2009. — 560 с.

4. Козик В. В. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. [Електронний ресурс] / В. В. Козик, Л. А. Панкова. — [9-тє вид.]. — К.: Знання, 2013. — 469 с. — Режим доступу: <http://readbookz.com/pbooks/book-37/ua/chapter-1932/>

5. Мировая экономика и международный бизнес : учебник / кол. авторов ; под общ. ред. В. В. Полякова, Р. К. Щенина. — [5-е изд., стер.]. — М.: КНОРУС, 2008. — 688 с.

6. Політологічний енциклопедичний словник / упор. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — [2-ге вид., доп. і перероб.]. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.

7. Політологія: підручник / ред. О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко. — К.: ВЦ "Академія", 2003. — 528 с.

8. Юхименко П. І. Історія економіки та економічної думки: підручник [Електронний ресурс] / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. — К.: Знання, 2011. — 646 с. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/1675110942360/politekonomiya/zrostannya_nerivnosti_dohodiv

9. World Economic Outlook Database, October 2015 [Електронний ресурс] // International Monetary Fund. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/weoselgr.aspx>

10. Gross national income per capita ranking table based on the World Bank Atlas method and purchasing power parity [Електронний ресурс] // The World Bank. — Режим доступу: <http://data.worldbank.org/data-catalog/GNI-per-capita-Atlas-and-PPP-table>

Трансформація економічних характеристик глобалістичної свідомості людства є однією з основних передумов справедливого вирішення глобальних економічних проблем сучасності, подолання різочої диспропорційності світового економічного розвитку, бідності, соціальної незахищеності, забезпечення гармонійного поступу глобальної економіки на основі стабільного економічного зростання.

Transforming of the economic characteristics of globalistion consciousness of humanity is one of the main prerequisites for a just resolution of global economic problems today, overcoming striking unbalanced world economic development, poverty, social insecurity, ensuring harmonious progress of the global economy based on sustainable economic growth.

Трансформація економічних характеристик глобалістического сознания человечества является одной из основных предпосылок справедливого решения глобальных экономических проблем современности, преодоления поразительной диспропорции мирового экономического развития, бедности, социальной незащищенности, обеспечения гармоничного развития глобальной экономики на основе стабильного экономического роста.

Надійшла 10 травня 2016 р.